

TÜRK GRAMERCİLİĞİNİN BİR ELEŞTİRİSİ: “GRAMERİMİZ İÇİN”*

Leylâ KARAHAN*

ÖZET

Ahmet Cevat Emre, Türk gramerciliğinin önemli isimlerinden biridir. Pek çok dil bilgisi kitabı yazan Emre, dil bilimi ile yakından ilgilenmiş; mevcut dil bilgisi kitaplarını dil bilimi ilkeleri doğrultusunda tanım, yaklaşım, terim ve sınıflandırma bakımından eleştirmiştir. Emre'nin *Gramerimiz İçin* adlı eseri Türk gramercilik tarihinin en kapsamlı eleştiri kitabıdır. Bu kitapta başta Tahsin Banguoğlu'nun *Ana Hatlariyle Türk Grameri* olmak üzere Hüseyin Cahit'in *Türkçe Sarf ve Nahiv*'i ile eski gramer kitaplarındaki kabuller eleştirilmiştir.

Emre, kelime ve eklerle ilgili yapılan sınıflandırmaların yanlış olduğu görüşündedir. Çünkü Türkçede kelime ve ekler, cümledeki yerlerine göre birden fazla görev üstlenebilirler. Bir kelimeyi veya bir eki, bir türün içine hapsedmek, Türkçenin yapısına aykırıdır. Emre, dil bilgisi tanımlarının da kapsayıcı olmadığını, hatta bazı tanımların yanlış olduğunu belirtir. Buna örnek olarak zamir terimini verir. Emre, terim sorununa da değinmiştir. Ona göre Batı gramerlerine ait terimleri kullanmak, öğrencilerin zihinlerini karıştırmaktan başka bir şey değildir. Türk Dil Kurumu'nun kabul ettiği Türkçe terimler kullanılmalıdır. Kendisi de son dil bilgisi kitaplarında Türkçe terim kullanmaya özen göstermiştir. Emre, kitabında birçok yaklaşımı eleştirmiştir. Türkçede hem isim hem de fiil cümlesi olduğunu belirten Emre, Türkçede sadece fiil cümlesi olduğunu ileri süren görüşün yanlış olduğunu ileri sürer. Kitapta ayrıca özne-yüklem uyumu, öznesiz cümleler, yapı bakımından cümleler, fiil kipleri gibi konularda Emre'nin görüş ve eleştirileri yer almaktadır. Ahmet Cevat Emre'nin dönemine göre son derece ileri olan bu dikkat çekici görüşlerinin yeterince fark edilmemiş olması büyük eksikliklerdir. Onun eleştirdiği konular, bugün de tartışılmaktadır. Yazıda bu eleştiriler ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler:

Ahmet Cevat Emre, gramer, dil bilimi, psikolojik metot, Ana Hatlariyle Türk Grameri, Türkçe Sarf ve Nahiv.

A CRITISISM OF THE TURKISH GRAMMAR RESEARCH: “GRAMERİMİZ İÇİN”

ABSTRACT

Ahmet Cevat Emre is one of the most important names in the Turkish grammarian. Emre wrote many grammar books, and interested in linguistics. He criticized the existing grammar books with regard to definition, approaches, terms and classification in line with the principle of linguistics. Issues he criticized are also discussed at the present time. In this paper those criticisms are debated. The work "Gramerimiz için" of Emre is the most comprehensive review book of the history of the study of Turkish grammar. In this book, the acceptances in firstly Tahsin Banguoğlu's *Ana Hatlariyle Türk Grameri*, then in Hüseyin Cahit's *Türkçe Sarf ve Nahiv* and in old grammar books are criticized.

*Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

*Prof. Dr., Gazi Üniversitesi, El-mek: leylakarahan@yahoo.com

Emre is of opinion that the classification related to words and suffixes are erroneous. Because words and suffixes in Turkish can be assigned depending on their position in sentence. Confining a word or a suffix into a class is contradictory to the structure of Turkish. Emre states that the definitions of grammar are not inclusive, in fact some of them are wrong. He gives the term adverb as an example to this. Emre also refers to the term problem. For him, using the terms belonging to West grammars is nothing but blurring minds of students. The Turkish terms accepted by Turkish Language Association should be used. He himself cared of using Turkish terms in his latest grammars. Emre criticized many approaches in his book. Emre, who states that there are both noun clauses and verb clauses in Turkish, asserts the opinion which suggests there are only verb clauses in Turkish as being wrong. Besides, the views and reviews of Emre on subject-predicate harmony, clauses without subject, clauses by their structure, verbal modals are in the book. It's a real shortcoming that these opinions of Ahmet Cevat Emre which are immensely remarkable compared to his period are not noticed enough. Issues he criticized are also discussed at the present time. In this paper those criticisms are debated.

Key Words: Ahmet Cevat Emre, grammar, linguistics, psychological method, Ana Hatlariyle Türk Grameri, Türkçe Sarf ve Nahiv.

Giriş

Türk dili araştırmalarının 20. yüzyılın ilk yarısındaki önemli isimlerinden biri de Ahmet Cevat Emre'dir.¹ Yazdığı çeşitli seviyelerdeki gramer/dil bilgisi kitapları, uzun yıllar okunmuş, okutulmuştur. Alfabenin kökeni, Türkçede kelime yapımı, cümle, dil inkılâbı, Türkçenin Hint-Avrupa dilleriyle ilişkisi, Türk lehçelerinin fonetik bakımdan karşılaştırılması gibi konularda eserler veren Emre, dil bilimi ile yakından ilgilenmiş, dil biliminin ilkeleri çerçevesinde yeni bir gramer metodu yazarak bunun uygulanması için mücadele etmiştir.

Emre, kendisinden önce ve kendi döneminde yazılmış gramerlere yaptığı eleştirileri ile de tanınır. Onun 1941 yılında yayımlanan *Gramerimiz İçin* adlı eseri, Türk gramercilik tarihinin ilk kapsamlı eleştiri kitabıdır. Aynı yıl Ankara'da toplanan Yüksek Gramer Komisyonu'nda okuduğu ve Türk Dili dergisinin 9-10. sayısında yayımladığı *Muhtaç Olduğumuz Gramer İnkılâbı* yazısı da bu kitabın küçük bir özettir.

Ahmet Cevat Emre'nin Gramer Çalışmaları

Ahmet Cevat Emre'nin ilk gramer kitabı, 1910 yılında yazdığı *Lisan-ı Osmani Sarf ve Nahiv*'dir. Kavait kitapları geleneğini yansıtan bu eser, onun aynı yıl yazdığı üç gramer kitabının en hacimlisidir. Eserin 1923'teki 6. ve son baskısında adı *Türkçe Sarf ve Nahiv-Eski Lisan-ı Osmani Sarf ve Nahiv*'dir. Emre'nin bu kitapları Maarif Vekâletince ders kitabı olarak kabul edilmiş ve

¹ Ahmet Cevat Emre (1876-1961), Girit'in Resmo şehrinde doğdu. Asıl adı Ahmet'tir. Cevat adını sonradan alır. Önce Rum ve Türk okullarına gider; sonra Kandiya idadisine devam eder. Farsça, Arapça öğrenir, 1890'da İstanbul'da Kuleli Askeri Mektebine kaydını yaptırır; burayı bitirdikten sonra da Harbiye Mektebine girer. Meşrutiyet taraftarı olduğu için Fizan'a sürülür. Ama diğer sürgünlerle birlikte Trablusgarp'ta kalır. Orada bir gazete çıkarır ve kütüphane kurar. Fransızca dersler verir, tercüme yapar. Daha sonra bir İtalyan vapuruyla Trablusgarp'tan Girit'e kaçar. 1908 Meşrutiyeti'nden sonra İstanbul'a dönerek gazetecilik ve öğretmenlik yapar. Pedagog Satı Bey, onu Darülmualimin'in "hocalar kurulu"na alır. Fikret'in ricasıyla Robert Kolej'de dersler verir. Darülfünun'da Ural-Altay kürsüsünü kuran Türkolog Giese'nin asistanı olur. Ondandır fonetik ve linguistik dersleri alır. Darülfünun'da ders verir. Dil Encümeninde çalışır. Çanakkale milletvekilliği yapar. 1961 yılında vefat eder. Başta dil olmak üzere çeşitli konularda yazılmış eserleri ve çevirileri bulunmaktadır (Daha geniş bilgi için bkz. Emre 1960 ve Sağol vd. 2004).

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/9 Summer 2013

1910’dan itibaren Darülmualimin ile o seviyedeki okullarda ve rüştiyelerde okutulmuştur. Onun *Gramerci Cevat* diye anılmasına yol açan, bu kitaplardır (Sağol vd. 2004: XIX; Emre 1960: 148).²

Emre, 1928 yılında Alfabe Komisyonu’nun talebi ile önce *Muhtasar Türkçe Gramer*’i hazırlar. Bu kitap yeni harflerle yazılmış ilk gramer kitabıdır. Daha sonra Dil Encümeni adını alan Komisyon, geniş bir ana gramer hazırlama görevini yine Emre’ye vermiştir.

O yıllarda Emre, Fransız Joseph Vendryes’i, İsviçreli F. de Saussure’ü, Fransız Antoine Meillet’yi incelemiş; Fransız Ferdinand Brunot (1860-1938) ile İsviçreli Charles Bally’nin *psikolojik metot*’unun etkisinde kalmıştır (Emre 1941: 5-7). Emre’nin Brunot ile Bally’e dayanarak ileri sürdüğü yeni psikolojik metot, Maarif Vekâletinin 1930 tarihli bir öğretmenler kongresinde münakaşa edilmiş ve öğretimde bu metodun denenmesine karar verilmiştir. Ona göre *yeni metodun mihveri, fikir ve his olmalıdır*. Emre, hareket noktası şekil değil anlam olan bu metodu Türkçeye uygulayabilmek için yazı ve konuşma dilinin bütün özlük ve inceliklerini tespit etmek gerektiği görüşündedir. Bunun yolu edebî eserlerden örnek toplamak ve yeni psikolojik kategorileri, “otorite”si tasdik edilmiş kalemlerden çıkma örneklerle dayandırmaktır. Emre, bunun için de geniş dil materyaline ihtiyaç olduğunu belirtir (Emre 1941a: 6).

Dil Encümeni’nin verdiği gramer yazma görevi iki yıl sürer. Emre, linguistik bilgilere de yer verdiğini belirttiği eserini 1931 yılında *Yeni Bir Gramer Metodu Hakkında Layiha* adıyla yayımlar.³ Çeşitli anlam kategorileri ve bunların ifade vasıtalarının gösterildiği 500 sayfalık bu eser, hazırlık aşamasında sık sık Dil Encümeni’nde müzakere edilir. Muallimler Komisyonu’nun kararı ile 1932-1934 yıllarında bütün öğretim kurumlarında, bu eser esas alınarak hazırlanan dil bilgisi kitapları okutulmuş, ancak uygulamanın başarılı olmadığına karar verilmiştir. Bundan sonra 1940 yılına kadar yaklaşık beş yıl okullarda dil bilgisi dersi kaldırılır (Emre 1941a: 5-7).

Dil bilgisi dersi 1940 yılında tekrar okul programlarında yer alır. Milli Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel, ana dili eğitimine kaynak olabilecek taklitten uzak bir gramer yazma görevini Tahsin Banguoğlu’na verir.⁴ Banguoğlu’nun hazırladığı *Ana Hatlariyle Türk Grameri*, 1940-1941 öğretim yılında okullarda yeniden başlatılacak olan dil bilgisi dersinin müfredatına esas kabul edilir.⁵ Eser önce uzmanlarca incelenecek, eleştiriler doğrultusunda yeniden bir düzenleme yapılacak ve bu kitap kaynak alınarak okul kitapları yazılacaktır (Banguoğlu 1940: 3-4).

Banguoğlu’nun hazırladığı gramerin müfredata esas kabul edilmesi üzerine Emre, 1941 yılında *Gramerimiz İçin* adlı eseri ile *Muhtaç Olduğumuz Gramer İnkılâbı* başlıklı yazısını yayımlar. Bir kısmı Ulus gazetesindeki yazılardan oluşan ve 1941’de yayımlanan *Gramerimiz İçin* adlı eserinde Emre, bir taraftan Batılı dil bilimcilerin “psikolojik metod”unu savunur, diğer taraftan da Tahsin Banguoğlu’nun *Ana Hatlariyle Türk Grameri*’ni, Hüseyin Cahit’in Avrupa gramer metodu ile yazdığını belirttiği 1908 tarihli *Türkçe Sarf ve Nahiv*’ini⁶ ve Arapça gramer anlayışına göre yazılmış kavaîit kitaplarını terim, sınıflandırma, tanım ve yaklaşım bakımından eleştirir.

² Emre’nin dil bilgisi kitapları üzerine Gülten Sağol’un yüksek lisans tezi bulunmaktadır.

³ Anıtkabir’de Atatürk’ün okuduğu, işaretlediği, not yazdığı kitaplar arasında bu eser de vardır (Bkz. Tüfekçi 1983: 447-451).

⁴ Kitabın başında dönemin Milli Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel’in bir takrizi bulunmaktadır.

⁵ Tahsin Banguoğlu (1904-1988), Bang, Giese ve Brockelmann’ın öğrencisidir. Yazdığı gramer kitapları, bugün de okutulmaktadır. *Ana Hatlariyle Türk Grameri*’nin genişletilmiş baskıları 1959 (*Türk Grameri-I, Ses Bilgisi*) ve 1974 (*Türkçenin Grameri*) tarihlidir.

⁶ Hüseyin Cahit (1875-1957), 1908 yılında *Türkçe Sarf ve Nahiv* adlı eserini yayımlar. Yazarın, Avrupa gramer metodu ile yazdığını belirttiği bu eser, dört ayrı seviye için hazırlanmış ve uzun yıllar okunmuş, okutulmuştur. Bu eserde H. Cahit, Türkçenin karma bir dil olmadığını vurguladığını, Türkçede kaç çeşit kelime olduğunu kendisinin tespit ettiğini (7 çeşit, nida ve edat), sonraki gramerlerin hep bu tasnifi kullandığını, ancak kendi ismini zikretmediklerini, yakınlık anlatıyor. Ömer Seyfettin, *Başını Vermeyen Şehit* hikâyesinde geçen “*Yarın Arıfeydi.*” cümlesinin bazı edebiyatçılar

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/9 Summer 2013

Emre, savunduğu “psikolojik metod”u, Yüksek Gramer Komisyonu’na da sunmuş, uzun tartışmalardan sonra Komisyon, “henüz tam olarak pişmemiş görünen bu meseleyi, daha ziyade metod meselesi olduğu için, önemle göz önünde tutulmak üzere, Vekilliğin metodlar ve ölçüleri seçecek olan kuruluşuna bırakmak” kararı almıştır (Dilâçar 1971: 140).

Emre 1945’te *Türk Dil Bilgisi* adlı kitabını yayımlar ve kitabı V. Türk Dili Kurultayı’na sunar. Kitabı değerlendiren Kurultay, oy birliği ile “Metni 600 sayfa tutan bu eserin gerek öğretmenler gerek öğretim dereceleri için gramer kitapları hazırlayacak veya dilimizin grameri üzerindeki bilgilerini derinleştirmek arzusunda bulunacaklara bir ana gramer niteliğinde olduğu” kararına varır (www.tdkkitaplik.org.tr/kurultay05/K0502002.pdf). Batılı bazı Türkologlar kitaba büyük ilgi göstermişler ve yabancı dillere çevrilmesini tavsiye etmişlerdir. Emre’nin son dil bilgisi kitabı, liseler için 1951 tarihli *Dil Bilgisi-II*’dir (Sağol vd. 2004: XXX-XXXI).

Ahmet Cevat Emre’nin Eleştirileri

Emre’nin 1941 tarihli *Gramerimiz İçin* adlı eserindeki eleştirilerinin bir kısmı, daha önce 1931’de yayımladığı *Yeni Bir Gramer Metodu Hakkında Layiha*’nın giriş bölümünde de yer alır. Emre, burada isim zikretmeden eski gramerleri eleştirmiş, iyi bir gramerin özelliklerini anlatmıştır. *Gramerimiz İçin*’de ise eleştirilerini eser ve yazar ismi vererek yapmıştır. Emre’nin hedefi önce Banguoğlu, sonra Hüseyin Cahit ve kavait kitaplarıdır.

Emre’ye göre dil biliminin eleştirdiği bütün eski gramer hataları Banguoğlu’nun gramerinde vardır. Bu gramer, dil öğretimini anlam temelinden ve psikolojik metottan ayırmıştır. Ortaokul gramerlerinin dilin anlatım yollarını öğretme görevi, bu gramerde ihmal edilmiştir. Terimler Türk Dil Kurumunca Türkçeleştirilmişken, bu gramerle eski Grek ve Lâtin terminolojisi, eski Arap terminolojisiyle karıştırılarak getirilmiştir. Avrupalı görünmek arzusu, bu gramerin başlıca özelliğidir (1941a: 7).

Ahmet Cevat’a göre Hüseyin Cahit’in *Türkçe Sarf ve Nahiv*’i de edebî dili öğretmekten uzak, yarı alafrağa bir gramerdir (1960: 148). Bu eserin kusuru, anlam ve anlatım özelliklerine çok az yer vermesi, *otomatik nahvî ve sarfî tahlile alıştırmayı, mantıkî tevillerle dilde olmayan sözde hataların düzeltilmesi*’dir. Meşrutiyetin Maarif Nezareti bu grameri olduğu gibi kabul ettiği için, buna göre yazılan bütün gramerlere de bu bilgiler yansımış, bir nesil bu kitaplardan gramer dersi alarak yetişmiştir (1941a: 18).

Emre, kavait kitaplarını daha az eleştirmiş, hatta Banguoğlu’nu kastederek *yabancı bir dil öğrenirken ellerine geçmiş olan gramere veya yabancı memleket üniversitelerinde filolojik tahsillerine temel olan metoda gönül vererek onu olduğu gibi dilimize tatbik etmeye çalışanları*, eski kavaidin birçok bilimsel gerçeklerini atmamakla suçlamıştır (1941a: 17).

Emre’nin eleştirileri şöyledir:

1. Sınıflandırma: Kelimelerin ve eklerin sınıflandırılması meselesi, gramerciliğin çok tartışılan konularından biridir. Emre, eski gramerlerin dili incelemek için başvurduğu her türlü sınıflandırmanın kusurlu olduğu görüşündedir.

Söz gelimi *yeşil yaprak* ve *yeşil en hoşuma giden renktir* ifadesinde *yeşil* kelimesi; *onun çok geliri var, yola gelir insan, mektepten gelir gelmez, dediğiniz işime gelir* ifadelerinde de *gelir* kelimesi, kullanıldığı yerlere göre farklı kelime kategorilerine girmektedir. Şart kipi, fiilin şarta bağlı olduğunu göstermek içindir; ama şarttan başka münasebetler de anlatır. *Ne yapsak boş cümlesinde şart değil yapacağımız her şey boştur* anlamı vardır. Şart ifadesi için Türkçede şart

tarafından yanlış kabul edilmesi üzerine çantasından Hüseyin Cahit’in kitabını çıkararak Yahya Kemal’e, Ziya Gökalp’e cümlelerin doğruluğunu göstermeye çalışır (Karahan-Ergönenç 2000: XVII-XVIII).

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/9 Summer 2013

kipinden başka vasıtalar da kullanılır. Söz gelimi *gelmezse* yerine *gelmediği takdirde*, *gelmediği hâlde*, *gelmedikçe* gibi şekiller kullanılabilir. *Tren işte hareket ediyor ve yarın gidiyoruz* örneklerinde şimdiki zaman eki bir değil birden fazla kipi karşılamaktadır. Emir kipini yalnız emir vermek için kullanmadığımız gibi emir vermek için de dilde emir kipinden başka şekillere ve ifade yollarına başvururuz. Çokluk eki, -lAr’dır; fakat bu ek, çokluktan başka kategorileri işaretlemeye yaradığı gibi çokluk kategorisi de başka vasıtalarla işaretlenebilir. *Allah akıllar versin* cümlesindeki *akıllar*, hakiki çokluk değildir. Burada anlamaya ve gereğince hareket etmeğe yetiyecek kadar *akıldan söz* edilmektedir. *Akşamları hava serinliyor* cümlesindeki *akşamları* kelimesi de *her akşam*, *her gün akşam* anlamları taşır. *Beş yıl, yirmi gün, birkaç çocuk, bir yığın taş...* vb. örneklerde çokluk eki yoktur ama anlam bakımından hepsi çokluk ifade eder (1941a: 12-15). Emre’ye göre bütün bu örnekler, kelime ve eklerin birden fazla tür ya da kategori içinde yer alabileceğini, bir kelime veya bir ekin sadece bir türün içine hapsedilemeyeceğini gösterir (1941a: 12-15).

Emre, kelimelerin sınıflandırılması konusundaki düşüncelerini sıraladıktan sonra, Banguoğlu’nun *isim, sıfat, zamir, zarf, edat, rabıt (bağlaç), nida (ünlem)* ve *fil* olmak üzere yaptığı sekizli sınıflandırmayı eleştirir. Ona göre Banguoğlu’nun fiil dışındakileri isim kategorisine alması, kelimeleri hem anlam hem söz dizimi bakımından sınıflandırması yanlıştır. Edat, bağlaç ve ünlemlerin isim sayılamayacağını belirten Emre’nin bu konudaki görüşleri özetle şöyledir:

Evi, eve, evde, evin çekimi içine *ev için* hâli de eklendiğinde bitişik yazılmayan *için* edatının, bitişik yazılan *-i, -e, -de, -den, -in* eklerinden farkı olmaz. Bunların hiçbiri isim değildir. Bağlaçlar da ünlemler de isim değildir. Dil bilimine göre ünlemler fiilsiz, failsiz cümle değerinde, duygularımızın en tabii ifade vasıtalarıdır. Meselâ hayret bildirmek için kullanılan *ya!* ünlemi, *hayret ediyorum, böyle zannetmiyordum* değerinde bir sözdür. Hattâ *ya!* yerine aynı duyguyu ifade etmek için *hayret!* demiş olsak, buradaki *hayret*, isim değil ünlemdir (1941a: 22-23). Emre, Banguoğlu’nun gramerinde ünlemlerle yansıma kelimelerin karıştırıldığını belirtir. Banguoğlu yansıma kelimeleri şöyle açıklamaktadır: *Tabiat seslerini taklit ederek yaptığımız kelimeler de nida nevindendir. Bunlara taklidi nidalar adını veririz: Küt diye düştü. Kapı çat çat. Misafir geldi. Güm güm güm. Bir de baktık Ahmet. Tık tık tık. Gel. Miyav miyav.* (Banguoğlu 1940: 43). Emre ise ünlemlerle yansıma kelimelerin aynı olmadığını, yansıma kelimelerin, hareketlerin ve seslerin taklit yolu ile ifadesine hizmet ettiğini, bu kelimelerin ancak edat türüne dâhil edilebileceğini belirterek Banguoğlu’nu eleştirir (1941a: 23-24).

Emre, bu eleştirisinden dört yıl sonra yazdığı 1945 tarihli *Türk Dilbilgisi* kitabında kelimeleri anlam bakımından (*ünlemler, yansulamalar, isimler (isim ve sıfat), isimliler (zamid), fiiller/isim-fiiller, fiilsiler-sıfat-fiiller*), yapı bakımından (*kök kelimeler, türeme kelimeler, bileştirme*), söz dizimi bakımından (*isimler, isimliler, fiiller/ulaçlar “zarflar”, son takılar, bağlaçlar*) ayrı ayrı sınıflandırmıştır (Emre 1945: V-XVII).

2. Tanım: Gramerlerde kapsayıcı, konusuna uygun bir tanım olmadığını ileri süren Emre, bu tanımları *bir misale uygun düşse beş misale uymaz* diye nitelendirir (1941b: 1) ve *zamid* tanımını buna örnek verir. Banguoğlu, zamiri *söz içinde icap ettikçe bir ismi temsil eden, yani onun yerini tutan kelimeler* olarak tanımlamıştır (Banguoğlu 1940: 33). Emre’ye göre bu sınırlama, zamir denilen kelimeleri tanıtmaktan uzaktır. *Ben* birinci şahsa işaret eden zamirdir, fakat birinci şahıs (konuşan kişi) kendi ismini söyleyerek konuşamaz. Dolayısıyla *ben* dediği zaman bu kelimeyi isminin yerine kullanmış olamaz. O hâlde *ben, sen, biz, siz*, ismin yerine kullanılan kelimeler değildir; bunlar şahıs kategorisini teklik ve çokluk olarak gösteren kelimelerdir.

Emre, zamirlerin anlatımda temsil rolünü oynadığını, herkes kendisine *ben*, karşısındakine *sen* derken bu kullanımın bir temsil rolünden ibaret olduğunu belirterek zamirleri *temsil sözleri* olarak tanımlar; bu rolü oynayan her kelimenin de zamir olmadığını özellikle vurgular ve şu örneği

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/9 Summer 2013

verir: *Küçük mektepten geldi* cümlesinde, *küçük* kelimesinden *çocuk*, *bizim çocuk* anlaşılır; yani *çocuk* ismi yerine *küçük* kullanılmıştır ve isim yerine kullanılan bu kelimeye zamir denmez (1941a: 15). Emre, *Türk Dilbilgisi 1945*'te zamir yerine *isimsi* terimini kullanmış ve *varlıkları ve her türlü kavramları anlatmak için isimlere benzer, anlam bakımından çok daha genel kelimeler vardır; zihinde benzerlik hayali uyandırmazlar; bunlara isimsi denir* şeklinde bir açıklama yapmıştır (1945: 34).

Emre'ye göre, Banguoğlu'nun gramerindeki yükleme hâli (akkuzatif) tanımı da eksiktir. Bu hâli Banguoğlu, *ismin sözdeki fiilden doğrudan doğruya müteessir olma hâli* şeklinde tanımlamış ve örnekler vermiştir. Emre'nin, bu tanıma yaptığı aşağıdaki eleştiri, söz diziminin fiil-tamlayıcı ilişkisi, zorunlu ve seçimli tamlayıcı gibi konularına ışık tutacak mahiyettedir: *Getirilen üç misalden camı kırmak ile Ahmed'i karşılamak arasında, doğrudan doğruya müteessir olma bakımından büyük fark vardır. Ya sevmek, beğenmek, koklamak gibi fiillerle teşkil edilen cümlelerde kim müteessir olur; gülü koklayan mı gül mü? Eş anlamlı fiillere ayrı hâlde tümleçler verildiğine bakılınca da tarifin yetersizliği anlaşılır; birini sevmek, birine gönül vermek; birini saymak, birine hürmet etmek vb. gibi. Aynı anlam kategorisinden, fakat beğenmek ve nefret etmek gibi birbirine zıt fiillere de verilen tümleçler ayrı hâlde olur; birini sevmek, birinden nefret etmek denilir; hâlbuki 'müteessir olma' bakımından iki fiil arasında fark yoktur. İki ayrı dilde ise tümleçlerin hâli hemen her zaman ayrı olur* (1941a: 38).

3. Terim: Emre, Banguoğlu'nun gramerini okul gramerlerine *Türkçenin tatlı ahengine göre tamamiyle barbar olan bu terimler dediği partisip, gerundif, nominatif, akkuzatif, datif, lokatif* terimlerini getirdiği için de eleştirir (1941a: 39). Ona göre Banguoğlu'nu, *Avrupa'dan alınmış yanlış ilhamın yemişleri* olan bu hataya, Fransızlar için tertip edilmiş olan J. Deny grameri sürüklemiştir. Emre, Fransızcadan alınan nominatif, akkuzatif, datif, lokatif vb. terimlerin Fransa okullarında okunan gramerlerde bile kullanılmadığını ifade eder: *Latinlerin yanlış bir uydurması olan ve Fransız gramerinde bile kullanılmayan akkuzatiften bizim çocuklar ne anlar, biz kendimiz ne anlarız?* (1941a: 37-38). Emre, Türk Dil Kurumu'nun kabul ettiği *-i hâli, -e hâli, -de hâli* terimlerine rağmen Banguoğlu'nun Batı kökenli terimleri kullanmasının Alman etkisi olduğunu ileri sürer (1941a: 39-40). Benzer eleştiriye, gerundif terimi için de yapan Emre, bu terimin Latince'den Fransızca gramere geçtiğini, fakat Fransızların 1910'dan beri bu terimin yerine *adverbial* terimini kullandıklarını ifade eder: *Ana Hatlariyle Türk Grameri de gerundif dediği fiil türevlerine, parantez içinde, zarf olan rabbit sigaları da diyor; o hâlde bu sigalara 'fiilden zarf' demek mümkün iken, Fransızların bile terk etmiş olduğu bir Latin tasnifini Türk gramerine getirmeye ne hacetti?* (1941a: 27-28).

Kelime türeten ekleri anlattığı kendi kitabında ekleri, *isimden müştak isimler, isimden müştak fiiller, fiilden müştak isimler, fiilden müştak fiiller* olarak isimlendirdiğini anlatan Emre, Banguoğlu'nun aynı isimlendirmeyi *denominal isim tabanları, denominal fiil tabanları, deverbial isim tabanları, deverbial fiil tabanları* şeklinde Avrupalı terimlerle ifade etmesini -Fransızların bile ortaokul gramerlerinde bu *denominal, deverbial* terimlerini kullanmadığına işaretle- eleştirir (1941a: 44).

Banguoğlu'nun gramerinde geçen fonetik ile ilgili patlayıcı ve sızıcı konsonantlar ile tonlu tonsuz terimlerinin Almandan aktarıldığını ifade eden Emre, *ton* kelimesinin aynı eserde başka anlamda da kullanılmasının karışıklığa sebep olduğu görüşündedir. Emre, bu terimler yerine *sürekli, süreksiz, sert, yumuşak* terimlerini savunur (1941a: 42).

4. Yaklaşım: Banguoğlu'nun gramerinde *Mülkiyet Zamirleri* başlığı altında iyelik ekleri verilmektedir (Banguoğlu 1940: 35). Bu görüş bilindiği üzere daha sonraki birçok dil bilgisi kitabında da tekrarlanmıştır. Emre, haklı olarak zamirlerin ek, iyelik eklerinin de zamir olmadığını

belirterek bu yaklaşımın yanlış olduğunu belirtmiş (1941a: 16) ve *Türk Dilbilgisi 1945*’te de bu eklere *iyelik belgileri* adını vermiştir (1945: 415).

Emre, *morfem* teriminin de yanlış kullanıldığı görüşündedir. Banguoğlu, morfemi *Kelimelerimiz bir veya birkaç sestem ibaret manalı birtakım basit unsurlardan teşekkül ederler. Bu basit unsurların her birine morfem deriz. Bazı morfemler başlı başına bir mefhumu karşılık olurlar: Göz, baş, bak, kes gibi. Bunlar dilde kullandığımız bütün kelimelerin temelini teşkil ederler ve kök (racine) adını alırlar* şeklinde açıklamaktadır. Emre’ye göre öğretmenlere kılavuzluk etmek üzere tavsiye edilen bu gramerde yanlış olarak kelimenin anlamlı kısmına morfem denilmiş ve kök ile bir tutulmuştur. Bu yaklaşım dil biliminin *Morpheme [Formans]: şekil unsuru olup mana unsurlarına gramatikal şekillerini vermeye yarar* tarifine taban tabana zıttır. Dil bilimi, kök dediğimiz anlamlı unsura semantem, eklere morfem derken Banguoğlu grameri ise semantemi tamamen ihmal etmekte, kök yerine morfem terimini getirerek gramerimizde içinden çıkılmaz bir karışıklık daha yaratmaktadır (1941a: 46-47)

Emre’nin sıfat-fiil, zarf-fiil ve isim-fiil konularında da söyleyecekleri vardır. Ona göre eski kavait kitaplarında *fer-i fiil, sıyga-i sila...* vb. adlarla anılan sıfat-fiil, zarf-fiil ve isim-fiillere Hüseyin Cahit’in *Türkçe Sarf ve Nahiv*’inde *rabıt sıygaları* denmesi ve her birine ayrı ayrı rabıta-i failiyet, rabıta-i mef’uliyet, rabıta-i atfiye gibi adlar takılması yanlıştır ve bu yanlışlıkta Avrupa gramerlerinin etkisi vardır. Emre, Hüseyin Cahit’in gramerinde, sıfat-fiil, zarf-fiil ve isim-fiillerin görevi ile Fransızcadaki relatif zamirlerinin cümleleri bağlama görevi bir tutulduğu için bu kelimelerin *rabıta* sayıldığını ifade eder. Hâlbuki Fransızcada mesela *qui* relatif zamiri ile bağlanan iki cümle, Türkçede sıfat-fiil, zarf-fiil ve isim-fiillerin yardımı ile tek cümle hâlinde karşılanır. Dolayısıyla bu kelimeler bağlayıcı değildir. Emre, bununla ilgili olarak Fransızca iki cümleden meydana gelen ve *qui* ile bağlanan *L’enfant qui s’est inscrit hier à l’école* cümlesinin *o çocuk ki dün mektebe yazılmıştı* değil, *dün mektebe yazılan çocuk* şeklinde ifade edildiğini, Banguoğlu’nun da kitabında zarf-fiillere parantez içinde *rabıta* diyerek aynı hatayı devam ettirdiğini belirtir (1941a: 24-25). Yapısında sıfat-fiil, zarf-fiil ve isim-fiil bulunan cümlelerin birleşik cümle kabul edilmesi/edilmemesi, bugün de gramerin çok tartışılan konularından biridir.

Banguoğlu’nun gramerinde *partisipler* bölümünde verilen bütün ekler *kelime teşkili* bölümünün *deverbal sıfatlar* (fiilden türemiş sıfatlar) başlığı altında da ele alınmıştır (Banguoğlu 1940: 46). Emre, bunun karışıklığa sebep olduğunu, kitapta, partisiplerle sıfatlar arasındaki farkın gösterilmediğini, hatta sıfat-fiillerle fiilden türeyen sıfatların karıştırıldığını, benzer örneklerin her iki bölümde de verildiğini belirtir (1941a: 28). Kitapta söz gelimi *pişmemiş yemek* örneği partisibe; *pişmiş yemek* örneği ise fiilden yapılmış sıfat konusuna örnek olarak verilmiştir (1940: 28).

Emre’nin cümle konusunda da eleştirileri vardır. *Türkçe Sarf ve Nahiv*’de geçen “*Bir cümle üç cüzden terekkiüp eder: müsnedünileyh, müsned, rabıta... İnsan fanidir, misalinde insan müsnedünileyh, fani müsned, dir ise rabıtabır... Bir cümlede rabıta hizmetini daima ‘imek’ fiili ifa eder. Buna fi’l-i cevheri namı verilir... Cümledeki ef’al-i hamliyenin kâffesi hep imek fiiliyle bir müsne de tefrik edilmelidir* (Karahana-Ergöneç 2000: 19-20) sözlerinden hareketle Hüseyin Cahit’i, cümleleri mantıkçı tevil ile tek bir tipe döndürmeye çalışmakla suçlar (1941a: 18). Emre’ye göre Türkçede tek tip cümle yoktur; hem isim hem de fiil cümlesi vardır. Bu düşüncesini şöyle açıklar: *Türkçede yemek hazır, hava güzel, atlar yorgun gibi yapılar da sayısız isim cümleleri vardır; bunlara bir cevherî fiil getirmeye ihtiyaç yoktur: Hava güzel ile hava güzeldir arasında sezilir bir fark vardır; ancak bu ek kullanılsa bile kelime fiil değildir.* Eski kavait kitaplarında bile isim cümlesinden söz edildiğini ifade eden Emre, Banguoğlu’nun gramerinde isim cümlesinin kabul edildiğini, fakat eskiden haber edatı denilen *bildirme/koşaç* ekine cevher

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/9 Summer 2013

fiili denilerek hata yapıldığını; *imek* fiilinin gramere Hüseyin Cahit'le geldiğini, Banguoğlu ile devam ettiğini belirterek şu açıklamayı yapar:

'*Ben askerim*' cümlesindeki *-im* ile '*asker idim*' cümlesindeki *idim* arasında, tarihsel bakımdan, hiç bir ilişik yoktur. *-im* eki *ben* zamirinden, *idim* ise *ir-/er-* fiilinden gelişmiştir. Üçüncü şahısta, *turur* (*tur-* *mak'tan*) fiili ol zamirini yerinden tamamen atmış, *-dır* şeklinde eklemiştir" (1941a: 17-19).

Banguoğlu, kitabında *burada oturmayınız, nereden geliyorsunuz, ileriye bakıyoruz* gibi cümlelerdeki *burada, nereden, ileriye* kelimelerini zarf kabul etmektedir (Banguoğlu 1940: 38). Bu kabulü eleştiren Emre, *burada, nereden, ileriye* kelimeleri ile *odada, odaya, ovada, ovaya* kelimeleri arasında hiç fark olmadığını, dolayısıyla Banguoğlu'nun gramerinde "*tümleç*" (yer tamlayıcısı) ile "*fiil ulaşı*" (zarf) nın da karıştırıldığını ileri sürer (1941a-29-31).

Emre'ye göre Banguoğlu gramerinin *en az öğretici ve en çok yorucu* kısmı, cümlelerdir (1941a: 49). Birçok konu, söz gelimi *kalemim var, kâğıdım yok, mesele böyle olsa gerek gibi* yüklemi *var, yok, gerek* olan cümleler Türkçede çok kullanılmasına rağmen Banguoğlu gramerinde ihmal edilmiştir. Emre, bu derece önemli ve Türkçeye özgü bir anlatış yolunun bu gramerde yer bulmamasını, Avrupa dillerinde aynı yapıların bir yardımcı fiille kurulmasına bağlar (1941a: 58-59).

Banguoğlu, gramerinde *teessüri ve mantıki* olmak üzere iki çeşit ifadeden söz ederek teessüri ifadeyi *kısa ve serbest tertipli söz parçalarından ve çok defa nidalardan ibaret*; mantıki ifadeyi de *zihnimizde tam olarak teşekkül etmiş bir düşünceyi anlatmak için daha tertipli bir söz* şeklinde tarif etmiştir (1940: 4). Emre'ye göre ise duyusal ve mantıki/fikirselsel ifade tarzını ayıran vasıflar, sözün serbest, *kısa ve az tertipli* veya *uzun ve daha tertipli* olması değildir. Galile'nin engizisyon mahkemesi karşısında söylediği *neppure si muove* '*Herhâlde dönüyor/Dünya yine de dönüyor*' gibi bir duyusal ifadenin, *arz döner* gibi mantıki ifade tarzından daha az tertipli olduğu söylenemez (1041a: 49-50).

Gramerimiz İçin adlı eserde, Emre'nin bunlardan başka öznesiz cümleler, özne-yüklem uyumu, fiillerde zaman ve kip, seslerin boğumlanma noktaları, dil bilgisi öğretimi konularındaki eleştiri ve görüşlerini de öğreniyoruz.

Gramerimiz İçin, bugünkü terim, yaklaşım, tanım ve sınıflandırma ile ilgili kabullerin tarihi hakkında bir fikir vermesi bakımından önemli bir eserdir. Kitapta sözü edilen her konu aslında bugün de güncelliğini korumakta, birçoğu hâlâ dil bilimi çevrelerinde tartışılmaktadır. Ahmet Cevat Emre'nin dönemine göre son derece ileri olan bu dikkat çekici görüşlerinin dil çalışmalarında yeterince fark edilememesi büyük bir eksikliktir.

KAYNAKÇA

- BANGUOĞLU, Tahsin(1940), *Ana Hatlariyle Türk Grameri*, İstanbul: Maarif Matbaası.
- DİLÂÇAR, Agop (1971) *Gramer: Adı, Kapsamı, Türleri, Yöntemi, Eğitimdeki Yeri ve Tarihçesi*, Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten, s. 83-145, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- EMRE, Ahmet Cevat (1931), *Yeni Bir Gramer Metodu Hakkında Layiha*, İstanbul: Devlet Matbaası.
- EMRE, Ahmet Cevat (1941a), *Gramerimiz İçin*, İstanbul: Hilmi Kitabevi.
- EMRE, Ahmet Cevat (1941b), *Muhtaç Olduğumuz Gramer İnkılâbı*, İstanbul: Hilmi Kitabevi.
- EMRE, Ahmet Cevat (1945), *Türk Dilbilgisi*, İstanbul: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/9 Summer 2013

EMRE, Ahmet Cevat (1960), *İki Neslin Tarihi*, Ankara: Hilmi Kitabevi.

KARAHAN, Leylâ –ERGÖNENÇ, Dilek(2000), *Türkçe Sarf ve Nahiv*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

SAĞOL, Gülден; ŞAHİN, Erdal; YILDIZ,Nurgül(2004), *Ahmet Cevat Emre, Türkçe Sarf ve Nahiv Eski Lisan-ı Osmani Sarf ve Nahiv*, Ankara:Türk Dil Kurumu Yayınları.

TÜFEKÇİ, Gürbüz D.(1983), *Atatürk ’ün Okuduğu Kitaplar*, Ankara: Türkiye İş Bankası Yayınları
www.tdkkitaplik.org.tr/kurultay05/K0502002.pdf

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/9 Summer 2013

